

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2024.01.228

УДК 343; 338

Людмила Будник,

кандидат економічних наук, доцент,
доцентка кафедри безпеки та
правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1393-9354>

Ірина Данилюк,

кандидат економічних наук, доцент,
доцентка кафедри економічної кібернетики
та інформатики Західноукраїнського
національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5090-0926>

Григорій Тигач,

здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти, Західноукраїнський
національний університет

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ ТРЕНДІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ТІНЬОВУ ЕКОНОМІКУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Цифрові технології можуть бути як інструментами боротьби з тіньовою економікою, так і засобами, які вона може використовувати для свого функціонування та розвитку. Метою статті є дослідження теоретичних та правових аспектів впливу глобальних тенденцій цифровізації на тіньову економіку. В статті

© Людмила Будник, Ірина Данилюк, Григорій Тигач, 2024

визначено зміст поняття цифрова тіньова економіка, як приховану, неформальну, нелегальну, кримінальну діяльність, яку здійснюють з використанням цифрових технологій і яка направлена на отримання прибутку чи іншої матеріальної чи нематеріальної вигоди. Дано характеристику інструментів, які сприяють боротьбі з тіньовою економікою в умовах використання цифрових технологій. Обґрунтовані нові виклики і загрози для кібербезпеки, і напрями вдосконалення правових механізмів для захисту від кіберзлочинів та кібератак.

Ключові слова: тіньова економіка, безпека, цифрові технології, цифрова тіньова економіка, кіберзлочини, кібербезпека.

Budnyk L., Danuliuk I., Tyhach H.

The influence of global digital trends on the shadow economy: theoretical and legal aspect

The problem of digitization in the shadow economy remains relevant in the modern world. Digital technologies can be both tools for combating the shadow economy and means it can use for its functioning and development. The purpose of the article is to study the theoretical and legal aspects of the impact of global digitization trends on the shadow economy. Based on the study of scientific sources, the concept of the digital shadow economy is defined as a hidden, informal, illegal, criminal activity that is carried out using digital technologies and is aimed at obtaining profit or other material or non-material benefit. The description of the tools that contribute to the fight against the shadow economy in the conditions of the use of digital technologies is given. The use of digital tools makes it possible to optimize the control systems of economic activity, identifying and monitoring shadow operations for more effective supervision by the authorities. New challenges and threats to cyber security, and directions for improvement of legal mechanisms for protection against cybercrimes and cyberattacks substantiated. In the conditions of digitalization, new challenges arise for legal regulation. Legislation needs to be adapted effectively control the shadow economy in the online environment.

Keywords: shadow economy, security, digital technologies, digital shadow economy, cybercrimes, cyber security.

Постановка проблеми. Для забезпечення необхідного рівня обороноздатності та задоволення поточних і майбутніх економічних потреб необхідно постійно та стійко сприяти зміцненню економічної безпеки держави. Однією з найбільших загроз для економічного добробуту та безпеки країни є тіньова економіка. Згідно інформації від Світового банку, тіньовий сегмент у світі щорічно генерує товарів та послуг в обсязі від \$8 до \$10 трлн. [1].

Тіньова економіка в Україні становить значну перешкоду для розвитку конкурентоспроможності держави, її інтеграції в європейське співтовариство, підвищення соціальних стандартів життя населення. Вона проявляється шляхом активної криміналізації економічних процесів, високого рівня корупції в органах державної влади та низької правової і податкової культури як у юридичних, так і фізичних осіб. Розв'язання цих проблем становить серйозний виклик для України.

Активний розвиток цифрових технологій поряд з позитивними тенденціями супроводжується низкою негативних явищ, які пов'язані із застосуванням інноваційних інструментів у тіньовому секторі економіки. Зростаючі масштаби цифровізації стимулюють збільшення злочинної діяльності у цифровому бізнесі, що, у свою чергу, сприяє росту ризиків тінізації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу цифрової трансформації на тіньову економіку проводять у різних аспектах. Окремі науковці визначають основні ризики і загрози пов'язані з цифровою трансформацією економіки. Н. І. Гражевська, А. М. Чигиринський, К. Ю. Вергал, І. Б. Шевчук, Б. Я. Депутат, О. Є. Тарасенко визначають важелі впливу, які мають як позитивний, так і негативний ефекти в умовах цифровізації економіки [2; 3]. О.О. Хандій, Л. Л. Шамілева досліджують вплив цифрових трансформацій на соціально-економічну сферу і сферу праці [4].

М. Гребенюк, А. Черняк, Ю. В. Кіндзерський, Р. Ремейкиєне, Л. Гаспарениєне вплив цифровізації на тіньову економіку досліджують з точки зору кібербезпеки, електронного шахрайства, боротьби з відмиванням коштів [5; 6; 7].

Метою статті є дослідження теоретичних та правових аспектів впливу глобальних тенденцій цифровізації на тіньову економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання масштабів тіньової економіки стимулює злочинну діяльність у сфері цифрового бізнесу, що, в свою чергу, призводить до цифрової її трансформації. Через мінливість і швидкий розвиток технологій відстежити та зрозуміти ці процеси досить складно. Понятійний апарат цифрової трансформації знаходиться на етапі свого становлення, намагаючись встигати за процесом цифровізації, що стрімко відбувається у різних сферах життя. В наукових джерелах досліджують термін цифрова тіньова економіка, яку можна трактувати, як поєднання двох понять «цифрова економіка» і «тіньова економіка».

Серед науковців ведеться дискусія щодо змісту поняття цифрової економіки. Її сутність розглядають з різних аспектів:

- інформаційної економіки – насичення фізичного середовища електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та встановлення електронно-комунікаційного обміну між ними;
- інновацій і технологій – новий напрямок розвитку суспільних процесів, який базується на використанні цифрових технологій;
- зміни в бізнес-моделях – акцентують увагу на тому, як цифрова економіка призводить до змін в бізнес-моделях, зокрема через перехід від традиційних продажів товарів до надання послуг, підвищення ролі даних та аналітики;
- глобалізації та конкуренції – характеризуються соціально-економічними зрушеннями, спричиненими широким впровадженням та усвідомленням цифрових технологій. Це призводить до глобалізації бізнесу та підвищення конкуренції на світовому ринку через доступ до інформації та можливість ефективного онлайн-бізнесу;
- еволюції суспільно-економічних відносин - процес розвитку економічних, соціальних, виробничих, технічно-технологічних відносин у суспільстві, породжений розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.

Загалом, погляди вчених варіюються залежно від спеціалізацій та конкретних аспектів цифрової економіки, які вони досліджують. Доцільно зазначити, що різноманітність цифрових технологій та швидкі темпи їх розвитку, в певній мірі, ускладнює формування концепції цифрової економіки.

Природа тіньової економіки є різнобічною. Вона включає в себе всі види економічної діяльності, що не фігурують в офіційній статистиці та не підлягають контролю чи оподаткуванню з боку влади. Ця сфера також називається «нелегальною», «неофіційною», або «підпільною» економікою. «Тіньова економіка здійснює значний негативний вплив на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві» [8]. В наукових дослідженнях визначені різні підходи до змісту тіньової економіки (рис.1).

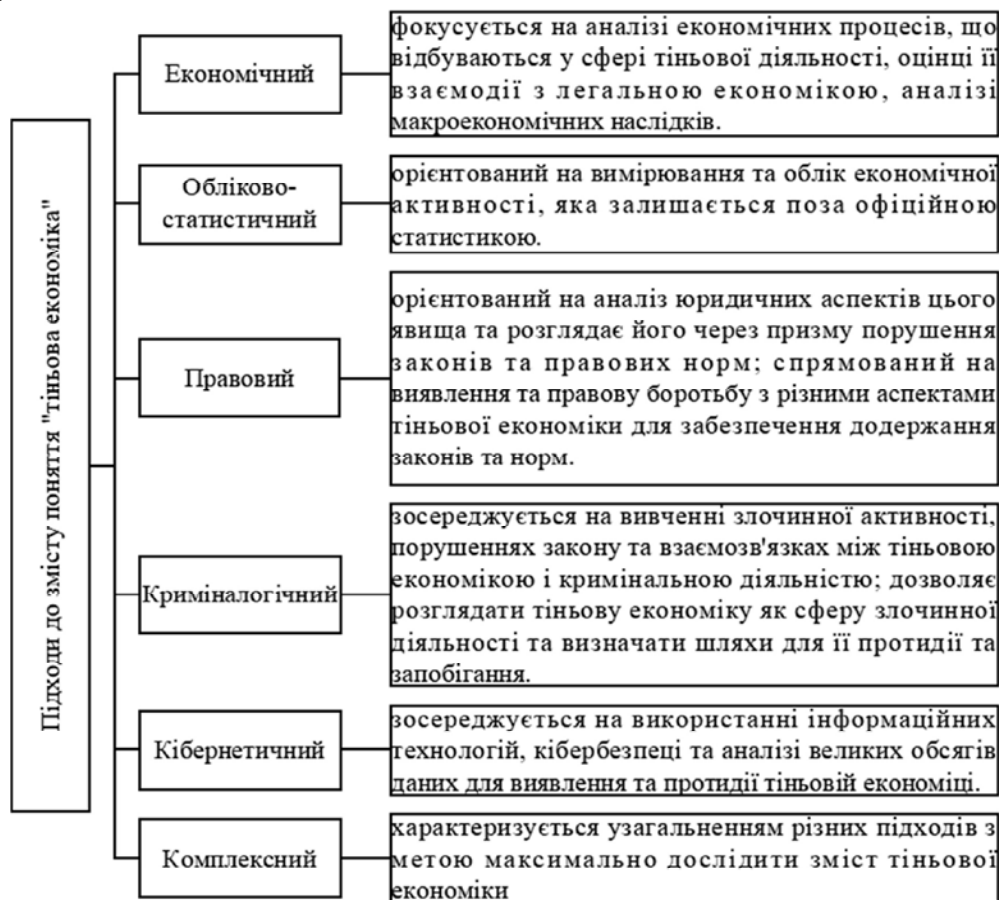

Рис.1. Характеристика підходів до змісту поняття «тіньова економіка»
Узагальнено авторами.

На основі проведеного дослідження, цифрову тіньову економіку можна визначити, як приховану, неформальну, нелегальну, кримінальну діяльність, яку здійснюють з використанням цифрових технологій і яка направлена на отримання прибутку або іншої матеріальної чи нематеріальної вигоди. До таких видів діяльності відносять: кіберзлочини, піратство програмного забезпечення та медіа контенту, фінансове шахрайство, торгівлю наркотиками, яка часто здійснюється через даркнет (закриту мережу, недосяжну для звичайних браузерів), кібершпіонаж тощо.

Концепцію цифрової тіньової економіки прирівнюють до концепції «цифрової підпільної економіки», яку описують як злочини, вчинені з використанням мережевих технологій для виконання неймовірно складних і далекосяжних завдань, які можуть повторюватися незліченну кількість разів у всьому світі [9].

Під цифровою підпільною економікою розуміють інтернет-злочинність, яка спрямована на отримання прибутку, а характер цієї діяльності перевищує можливості закритої групи [10].

Цифровізація сприяє виникненню нових інструментів тінізації економіки. Використання електронних грошей та онлайн-платіжних систем може ускладнити відстеження фінансових транзакцій у тіньовому секторі, що робить його менш вразливим. Такі операції легше приховати від оподаткування та контролю. Використання криптовалют забезпечує анонімність власників та ускладнює моніторинг фінансових операцій. Торгівля в Інтернеті дозволяє легко приховати справжній обсяг операцій та призводити до уникнення податкових зобов'язань.

Зростання цифровізації створює нові виклики для кібербезпеки, тому необхідно вдосконалювати правові механізми для захисту від кіберзлочинів та кібератак. Розглядаючи злочинну діяльність як основну ознаку цифрової тіньової економіки, можна припустити, що вона тісно пов'язане з поняттям кіберзлочинності. Згідно з дослідженням, проведеним Центром кібербезпеки Europol, у 2020 році в ЄС зареєстровано понад 300 000 випадків кіберзлочинності [11].

Використання ІТ-технологій для несанкціонованого заволодіння даними юридичних і фізичних осіб сторонніми суб'єктами може нанести значної шкоди, незаконно позбавити їх майна і коштів, паралізувати економіку загалом (якщо йдеться про незаконне зовнішнє втручання у роботу стратегічних об'єктів виробництва та інфраструктури), тощо. Кіберзлочинці інтенсивно застосовують тактики мережевого сканування, атак на рівні застосунків, спроби WEB-атак, фішинг, DDoS-атаки, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та інші методи [5, с.19].

Крім різних видів хакерських атак, у сучасному світі домінують й інші форми діяльності зловмисників у цифровій тіньовій економіці. Це фінансове шахрайство, надання психологічного впливу на молоде покоління (наприклад, підбурювання підлітків до суїциду), розсилання спаму, нелегальні дії у віртуальних іграх, включаючи крадіжку акаунтів та нелегальні дії з віртуальними товарами та грошима, торгівля персональними даними, продаж товарів та послуг (зокрема заборонених законом), відмивання грошей. Однією з найбільш розповсюджених форм цифрової тіньової економіки є цифрове піратство, електронне шахрайство, яке включає копіювання, продаж, купівлю, розповсюдження та скачування легко відтворюваних електронних матеріалів.

Проблема протидії тіньовій економіці є надзвичайно складною. Головна її мета – легалізація неофіційної економіки і скорочення, а краще й ліквідація кримінальної. Наявні діаметрально протилежні думки щодо її вирішення: від пропозицій щодо посилення впливу правоохоронних органів на економіку до суттєвої лібералізації законодавства. Очевидно, ефективна економічна політика щодо тіньового сектора може здійснюватися лише як баланс між економічними та адміністративними заходами. У тіньовій економіці зацікавлені кримінальний бізнес, великі тіньові структури та корумповані чиновники. У детінізації економіки зацікавлені бізнес та громадянське суспільство, позицію яких можуть посилити сучасні знання, що описують механізми тіньової економіки, роль корупції та її вплив на зниження ефективності бізнесу та рівня життя населення. В умовах, коли офіційна економіка виживає насилу, не здатна забезпечити високу зайнятість і прийнятний рівень зарплати, виникають можливості для швидкого розвитку тіньової економіки.

Цифровізація може відігравати важливу роль у зменшенні тіньових ризиків у державі, принести певні переваги та зробити економіку та суспільство більш прозорими та ефективними.

Використання цифрових технологій у державному управлінні, при реєстрації бізнесу полегшує процеси та робить їх більш прозорими, ускладнюючи корупційні практики. Впровадження цифрових платіжних систем і банківських послуг сприяє зменшенню готівкового обігу, ускладнюючи фінансові махінації та покращуючи відстеження фінансових транзакцій. Використання цифрових технологій у системі оподаткування полегшує збір податків та ускладнює ухилення від їх сплати. Запровадження цифрових технологій для особистої ідентифікації може зменшити можливість підробки документів та ідентифікаційних

засобів. Створення ефективних та законних електронних ринків приведе до розвитку легальної економіки та зменшення обсягів тіньової торгівлі. Впровадження електронних сервісів у сфері охорони здоров'я, освіти та інших галузях сприяє ефективному контролю та управлінню, ускладнюючи тіньові практики.

Запобігання кіберзлочинам вимагає комплексного підходу, включаючи правові, технічні та організаційні заходи. Відзначимо правові механізми, які можуть бути використані для боротьби з кіберзлочинами.

1. Прийняття законів, які криміналізують кіберзлочини та передбачають відповідальність за їх вчинення. Вони повинні охоплювати різні види кіберзлочинів, включаючи несанкціонований доступ до систем, крадіжку ідентифікаційних даних, кібершантаж та інші. Кіберзлочини часто перетинають межі країн, тому співробітництво між правоохоронними органами різних країн є важливим.

2. Створення спеціальних підрозділів правоохоронних органів для боротьби з кіберзлочинами та розслідування інцидентів в Інтернеті.

3. Криміналізація знярядь кіберзлочину. Законодавство повинно передбачати відповідальність за створення та поширення шкідливого програмного забезпечення, інструментів для атак, а також за надання послуг у сфері кіберзлочинів.

4. Вдосконалення правової основи кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури; впровадження системи незалежного аудиту інформаційної безпеки на таких об'єктах.

5. Законодавство, яке гарантує захист приватності та прав громадян в Інтернеті, може зменшити мотивацію для кіберзлочинів та створити стабільну правову основу для боротьби з ними.

Ці заходи спільно допомагають у формуванні ефективного правового середовища для запобігання та протидії кіберзлочинам. Однак важливо постійно адаптувати законодавство до зростаючих загроз та технологічних викликів.

Висновки. Цифровізація, яка охоплює впровадження технологій та цифрових інструментів у всі сфери суспільства, значно впливає на тіньову економіку. Цифрова тіньова економіка є реальністю сучасного світу.

З одного боку цифрові технології можуть бути використані для уникнення контролю та створення нових форм тіньової діяльності, з іншого - цифровізація може відігравати важливу роль у зменшенні тіньових ризиків у державі, принести певні переваги та зробити економіку та суспільство більш прозорими та ефективними. Використання цифрових інструментів дозволяє оптимізувати системи контролю за економічною діяльністю, виявляючи та проводячи моніторинг тіньових операцій для більш ефективного нагляду зі сторони влади.

В умовах цифровізації виникають нові виклики для правового регулювання. Необхідно адаптувати законодавство для ефективного контролю тіньової економіки в онлайн-середовищі. Однак із зростанням цифрового контролю виникає питання про захист особистої конфіденційності. Важливо збалансувати заходи з боротьби з тіньовою економікою та забезпеченням приватності громадян.

Список використаних джерел

1. Мошанець О. Розвиток тіньової економіки: освіта проти тіні. URL: https://lb.ua/blog/olena_moshenets/523843_gozvitok_ekonomiki_osvita_proti.html (дата звернення: 10.11. 2023)
2. Шевчук І.Б., Депутат Б.Я., Тарасенко О.С. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 47-2. С. 173-177. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/34.pdf (дата звернення: 23.11. 2023)
3. Гражевська Н. І., Чигиринський А. М. Цифрова трансформація економіки в умовах посилення глобальних ризиків і загроз. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 53–57.
4. Хандій О. О., Шамілева Л. Л. Вплив цифрових трансформацій на економіку та сферу праці: соціально-економічні ризики та наслідки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 181-188.
5. Кіндзерський, Ю. В. Кібербезпека та становлення цифрової економіки: проблеми взаємозв'язку. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. № 3 (71). С. 18-26. URL: <https://doi.org/10.33271/ebdut/71.018> (дата звернення: 10.11.2023)
6. Гребенюк М., Черняк А. Проблеми протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 297-303.
7. Gaspareniene, L. & Remeikiene, R. (2015). Digital shadow economy: a critical review of the literature. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6, 402–409.
8. Маковоз О. С. Аналіз закономірностей функціонування тіньової економіки URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8f1e13-edbb-472c-8c20-e721cdea2e9a/content> (дата звернення: 11.11.2023)

9. Yip, M., Shadbolt, N., Tiropanis, N. & Webber, C. (2012). The digital underground economy: A social network approach to understanding cybercrime. In *Digital Futures 2012: The Third Annual Digital Economy All Hands Conference*. Retrieved from http://eprints.soton.ac.uk/343351/1/yip_de2012_submission.pdf (дата звернення: 11.11.2023)
10. Herley, C. & Florencio, D. (2010). Nobody sells gold for the price of silver: Dishonesty, uncertainty and the underground economy. *Economics of Information Security and Privacy*, 10. Retrieved from http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-1-4419-6967-5_3#page-1 (дата звернення: 14.11.2023)
11. Цурканенко М. Чулой Д. ТОП-7 злочинів у цифровій індустрії світу за останні 10 років та їх наслідки. *Юридична газета онлайн*. 2023. №1-2. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/top7-zlochiv-u-cifroviy-industriyi-svitu-za-ostanni-10-rokiv-ta-yih-naslidki.html> (дата звернення: 10.11. 2023)

References

1. Moshanets, O. *Rozvytok tinovoyi ekonomiky: osvita proty tini [Development of the shadow economy: education against the shadow]*. Retrieved from https://lb.ua/blog/olena_moshanets/523843_rozvytok_ekonomiky_osvita_proti.html [in Ukrainian]
2. Shevchuk, I. B., Deputat, B. Ya. & Tarasenko, O. Ye. (2019). Tsyfrovizatsiya ta yiyi vplyv na ekonomiku Ukrainy: perevahy, vyklyky, zahrozy u ryzyky [Digitization and its impact on the economy of Ukraine: advantages, challenges, threats and risks.]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi - Black Sea Economic Studies*, 47-2, 173-177. Retrieved from http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/34.pdf [in Ukrainian]
3. Hrazhevska, N. I. & Chyhyrnskyy, A. M. (2021). Tsyfrova transformatsiya ekonomiky v umovakh posylennya hlobalnykh ryzykiv i zahroz [Digital transformation of the economy in conditions of increased global risks and threats]. *Ekonomika ta derzhava - Economy and the state*, 8, 53–57 [in Ukrainian]
4. Khandiy, O. O. & Shamileva, L. L. (2019). Vplyv tsyfrovyykh transformatsiy na ekonomiku ta sferu pratsi: sotsial'no-ekonomichni ryzyky ta naslidky [Impact of digital transformations on the economy and the sphere of labor: socio-economic risks and consequences]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu - Economic Herald of Donbass*, 3, 181-188 [in Ukrainian].
5. Kindzerskyy, Yu. V. (2020). Kiberbezpeka ta stanovlennya tsyfrovoyi ekonomiky: problemy vzayemozvyazku [Cyber security and the formation of the digital economy: problems of interconnection]. *Ekonomichnyy visnyk Dniprovs'koyi politekhniki - Economic Bulletin of the Dnipro Polytechnic*, 3, 18-26. Retrieved from <https://doi.org/10.33271/ebdut/71.018> [in Ukrainian]
6. Hrebenyuk, M. & Chernyak, A. (2019). Problemy protydyiy orhanizovaniy zlochynnosti u sferi tsyfrovoyi ekonomiky [Problems of combating organized crime in the sphere of the digital economy]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 3, 297-303 [in Ukrainian].
7. Gaspareniene, L. & Remeikiene, R. (2015). Digital shadow economy: a critical review of the literature. *Mediterranea Journal of Social Sciences*, 6, 402–409 [in English]
8. Makovoz, O. S. *Analiz zakonmironostey funktsionuvannya tinovoyi ekonomiky [Analysis of the patterns of functioning of the shadow economy]*. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c8f1e13-edbb-472c-8c20-e721cdea2e9a/content> [in Ukrainian]
9. Yip, M., Shadbolt, N., Tiropanis, N., & Webber, C. (2012). The digital underground economy: A social network approach to understanding cybercrime. In *Digital Futures 2012: The Third Annual Digital Economy All Hands Conference*. Retrieved from http://eprints.soton.ac.uk/343351/1/yip_de2012_submission.pdf [in English]
10. Herley, C., & Florencio, D. (2010). Nobody sells gold for the price of silver: Dishonesty, uncertainty and the underground economy. *Economics of Information Security and Privacy*, 10. Retrieved from http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-1-4419-6967-5_3#page-1 [in English]
11. Tsurkanenko, M. & Chuloy, D. (2023). TOP-7 zlochyniv u tsyfrovii industriyi svitu za ostanni 10 rokiv ta yikh naslidky [TOP-7 crimes in the world's digital industry over the past 10 years and their consequences]. *Yurydychna hazeta onlayn - Legal newspaper online*, 1-2. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/top7-zlochiv-u-cifroviy-industriyi-svitu-za-ostanni-10-rokiv-ta-yih-naslidki.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023